

5. Молодичук Г., Борисевич М., Купчин М., Сухоручко К., Пристацький Т. Посібник зі сценаріями уроків оновленого предмета «Захист України», 789 с. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+UIED_06+2025/course/

6. Теорія і практика застосування безпілотних літальних апаратів (дронів): брошура. ТрО G7, 2022. 127 с. URL: <https://sprotwg7.eom.ua>.

ФОРМИ І МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ» В ОСВІТНЬОМУ ОСЕРЕДКУ

Олександр ЖОСАН,

*старший викладач кафедри педагогіки, психології і корекційної освіти
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук*

У нашій країні вже третій рік триває реформування викладання предмета «Захист України». Розроблено модельну програму [2], здійснюється інноваційний проєкт щодо викладання предмета в умовах освітнього осередку [5]. Кардинальні зміни у змісті, структурі та методиці викладання, яких не було протягом останніх десятиліть, викликали необхідність внесення суттєвих коректив до методологічних засад викладання предмета та підходів до багатьох методичних аспектів, які вважалися нами звичними і зрозумілими.

Головними труднощами для вчителів, на мою думку, були: невміння швидко адаптуватися до роботи в умовах освітнього осередку; недостатнє розуміння відмінностей між такими формами організації освітнього процесу, як «урок», «навчально-практичне заняття», «тренінг». На жаль, певною мірою ці проблеми залишаються нерозв'язаними і сьогодні.

Нещодавно Міністерство освіти і науки України схвалило до використання навчально-методичні матеріали з предмета «Захист України» для 10–11 класів (комплект посібників із комплексними сценаріями уроків), розроблені досвідченими вчителями і викладачами предмета «Захист України» [3]. Там є багато цікавого і корисного, але, при всій повазі до укладачів, не можу погодитися з використанням ними поняття «урок». Це, на мою думку, вносить термінологічну плутанину і не відповідає сучасним методичним засадам викладання цього предмета. У модельній програмі з навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» читаємо: «Для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі*» [2].

Розробники навчально-методичних матеріалів пропонують тренінгове заняття у вигляді восьми уроків. Такий підхід викликає сумніви і подив, оскільки *тренінг* має суттєві особливості і сильно відрізняється від *уроку*. Не можна, навіть нереально провести справжній тренінг, що складається з восьми уроків. Тому вважаю за потрібне повторно розглянути основні методичні підходи до викладання предмета «Захист України» та організаційні форми проведення занять відповідно до нормативно-правових документів Міністерства освіти і

науки України, виданих з метою оновлення змісту і методики викладання предмета [2; 5; 6].

У модельній навчальній програмі зазначено, що «для оптимальної реалізації програми освітній процес має бути організовано у *тренінговій формі* в освітньому просторі (осередку) (...), а «для закріплення та відпрацювання практичних умінь і навичок обов'язковим є проведення *навчально-польових зборів* або *тренінгових занять*» [2]. Напевно, автори програми під «тренінговими заняттями» у цьому випадку мали на увазі «навчально-тренувальні заняття». Тоді це має сенс.

Загалом згадані вище навчально-методичні матеріали можуть принести велику користь за умов, якщо вчитель творчо підійде до їх реалізації, не буде орієнтуватися на 45-хвилинний урок, а самостійно, за погодженням з учнями, вирішуватиме, коли краще зробити перерву: через 60 хв. після початку опрацювання теми, через 1 год. 20 хв. (до речі, в деяких осередках практикують такий підхід – проводити заняття у вигляді «пар»), а під час проведення навчально-тренувальних занять можливий інший – особливий графік перерв.

В освітньому осередку, на мою думку, доречним є використання таких видів навчальних занять (рис. 1).

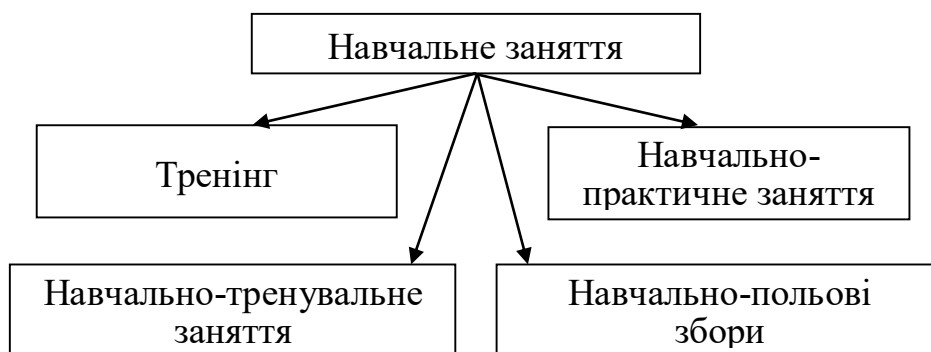

Рис. 1. Види навчальних занять в освітньому осередку [4]

Тренінг. Слово «трéнінг» походить від англійського «to train», що означає навчати, тренувати, дресировати. «Це – цікавий процес пізнання себе та інших; спілкування; ефективна форма опанування знань; інструмент для формування умінь і навичок; форма розширення досвіду. Під час тренінгу створюється неформальне невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності

(соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо.

Тренінг – це водночас і цікаве спілкування, і захопливий процес пізнання себе та інших, і ефективна форма опанування знань, розширення досвіду, і спосіб формування і розвитку вмінь та навичок. Перші тренінгові заняття були організовані учнями К. Левіна в середині 1940-х років. Учений стверджував, що більшість ефективних змін у поведінці, настановах людей відбувається в групах. Щоб виробити нові форми поведінки, свої певні настанови, людина повинна навчитися бачити себе очима інших. Сьогодні тренінг – це: спеціальна форма організації навчальної діяльності, що переслідує конкретні й прогнозовані мету і завдання, які можуть бути досягнуті у відносно короткий термін; спосіб навчання здобувачів освіти та розвиток у них необхідних здібностей і якостей, що дозволяють досягти успіху в певному виді діяльності; інтенсивне навчання, що досягається спеціальними інтерактивними вправами. Навчальний тренінг також розглядають як активну навчальну діяльність студентів, під час здійснення якої майбутні фахівці виконують тренінгові вправи, адаптовані до майбутньої професійної діяльності, під керівництвом викладача-тренера на основі спеціально підготовлених інструктивно-методичних матеріалів відповідно до сучасних вимог професійної діяльності. Таке визначення цілком підходить і до діяльності старшокласників, які вивчають предмет «Захист України» [4, с. 22].

Специфічними рисами тренінгу є:

- дотримання певних принципів групової роботи;
- спрямованість на психологічну допомогу учасникам групи в саморозвитку, що ініціюється не лише ведучим, а й власне учасниками;
- наявність постійної групи (від 7 до 15 осіб), що періодично зустрічаються чи працюють без перерви протягом декількох днів;
- певна просторова організація (найчастіше робота у одному і тому ж приміщенні, коли учасники більшу частину часу сидять у колі);
- акцент на взаємовідносинах між учасниками групи, що розвиваються і аналізуються в ситуації «тут і зараз»;
- застосування активних методів групової роботи;
- вербалізована рефлексія з приводу власних почуттів і того, що відбувається в групі;
- атмосфера розкритості й свободи спілкування між учасниками, клімат психологічної безпеки.

Залежно від мети тренінг може використовуватися в освітньому процесі у різних варіантах:

- *тренінг як тренування*, у результаті якого відбувається формування та відпрацювання вмінь і навичок з теми та правил ефективної поведінки;
- *тренінг як форма активного навчання*, метою якого є передусім здобуття знань, а також розвиток деяких умінь і навичок;
- *тренінг як метод створення ситуацій* для саморозкриття учасників і самостійного пошуку ними способів вирішення певних проблем на базі навчального матеріалу [4, с. 23].

Готуючись до проведення тренінгу, вчитель має здійснити значну підготовчу роботу:

- визначити мету та завдання тренінгу відповідно до навчальної програми та календарно-тематичного планування;
- розробити план-сценарій тренінгу;
- підготувати заздалегідь учнів до проведення тренінгу (роздати питання, що будуть розглядатися на тренінгу, окреслити проблеми, які будуть обговорюватися, літературу для попереднього опрацювання тощо);
- здійснити самопідготовку: продумати власні дії щодо забезпечення інтерактивної взаємодії, передбачити план обговорення проблеми та можливі висновки, які зроблять учні, спрогнозувати виникнення суперечних точок зору та кінцевий результат роботи, обрати час і форми узагальнення висновків, продумати зворотний зв'язок;
- розподілити ролі між учасниками, продумати форми активної участі кожного;
- підготувати приміщення до проведення тренінгу та необхідні матеріали (медіапроектор, комп'ютер, бейджики, таблички, скотч, папір для індивідуальних та групових вправ, маркери, роздруковані матеріали для вивчення тощо).

Важливим чинником успіху тренінгу є підготовка матеріалів у тому форматі, що легко сприймається, а саме: небагато тексту; наявність чітких схем замість деяких текстових блоків; наявність малюнків і світлин; можливість робити нотатки у цих матеріалах [4, с. 23].

Загальна структура тренінгу. У загальній структурі тренінгу можна викоремити три етапи (рис. 2). Вступна частина: привітання, знайомство та вироблення правил роботи у групі, оголошення теми роботи, висловлювання очікувань учасників, розминка.

Основна частина: вступне слово тренера (мінілекція, повідомлення, інструкції тощо); різноманітні вправи, що закінчуються обговоренням і рефлексією.

Заключна частина: підбиття підсумків роботи, резюме вчителя, прощання [4, с. 24].

Рис. 2. Структура навчального тренінгу [1]

Правила групи. Правила – це норми поведінки, про які учасники групи домовляються і за якими діють під час проведення занять. Правила приймаються всією групою разом із учителем на самому початку роботи групи. Вони потрібні для того, щоб кожен учасник:

- міг відверто висловлюватися й виражати свої почуття і погляди;
- не боявся стати об'єктом глузування та критики (позитивність);
- отримувати інформацію сам і не заважав отримувати її іншим.

Існує кілька основних правил, що допомагають забезпечити такі умови:

- бути позитивними;
- бути активними;
- говорити тільки за темою;
- говорити від свого імені;
- не критикувати: кожен має право на власну думку;
- говорити те, що думаєте;
- говорити коротко і за чергою;
- дотримуватися регламенту [4, с. 24].

Методи групової роботи. При проведенні тренінгу використовуються різноманітні конкретні вправи, прийоми і техніки. Визначають такі базові методи тренінгу: групова дискусія та гра.

Групова дискусія – це спільне обговорення якогось суперечливого питання, що дає змогу прояснити або змінити думки, позиції та настанови учасників групи у процесі безпосереднього спілкування. Дискусія – це спосіб організації спільної діяльності з метою інтенсифікації процесу прийняття рішення у групі; метод навчання, що підвищує інтенсивність та ефективність навчального процесу за

рахунок залучення тих, хто вчиться, до колективного пошуку істини. Дискусія має бути побудована на діалозі – формі спілкування, що ґрунтується на психологічній рівності позицій учасників обговорення.

У тренінгу групова дискусія може бути організована з метою надання учасникам можливості обговорити проблему, що цікавить усіх, із різних боків, або ж із метою здійснити групову рефлексію через аналіз індивідуальних переживань.

Ігрові методи проведення тренінгів сприяють інтенсифікації процесу навчання, зняттю напруження та скутості учасників, оптимізації їхньої взаємодії. Гра допомагає людині розкрити свої здібності, виявити творчий потенціал, проявити щирість та відкритість.

У процесі вивчення окремих тем доречним є використання на тренінгах деяких форм і *методів психокорекційної роботи* з юнаками і дівчатами, зокрема таких, як *психотехнічні вправи*, що дають змогу активізувати інтелектуальний потенціал учасників, сприяють формуванню нових цінностей, переконань, поведінкових і комунікативних вмінь та навичок, розвитку емоційного інтелекту; *рольові ігри*, спрямовані на створенні нової моделі спілкування, яка є прийнятною для учасників, та на інтенсифікацію і закріплення нових поведінкових навичок, на допомогу у пошуку недоступних раніше способів оптимальної взаємодії з партнерами, на розвиток вербальних та невербальних комунікативних умінь; *психогімнастичні вправи*, які спрямовані на сприяння оволодінню навичками контролю над емоційною сферою, руховою активністю, та допомагають зняти втому, полегшити переключення з одного виду діяльності на інший [1; 4].

Отже, на тренінговому занятті перевага надається діяльності не вчителя, а учнів, особистий досвід яких є основою для навчання. Не варто читати лекцій, доцільніше, якщо учні поділяться тим, що знають на цей момент, і самі відшукають та/або засвоять інформацію, якої не вистачає. На тренінгу вчитель відіграє важливу роль фасилітатора (від англ. *facilitate* – допомагати, полегшувати, сприяти). Він скеровує діяльність та взаємодію учасників на вивчення теми та досягнення мети тренінгу.

Учні мають чітко розуміти, чим зумовлений вибір теми заняття. Пояснити це потрібно так, щоб актуальність і важливість теми не викликали жодного сумніву. Учні також мають чітко розуміти кінцеву мету та способи її досягнення. Поясніть їм, яких конкретних результатів ви очікуєте, розкажіть, які завдання і вправи ви будете для цього виконувати.

На тренінгу в процесі дискусій та ігор варто застосовувати такі методи, як інтерактивний, ситуативно-рольовий, проблемний, змагальний, які найбільше відповідають компетентісно орієнтованому підходу до навчання [1].

Принципи і методи інтерактивного навчання. Науковцями і практиками визнано, що набуття знань, формування вмінь і навичок, розвиток певних компетентностей особистості учня є найефективнішими, якщо в освітньому процесі використовують інтерактивні форми і методи.

За допомогою інтерактивних технологій учні мають змогу:

- аналізувати навчальну інформацію, творчо підходити до засвоєння навчального матеріалу й таким чином зробити засвоєння знань доступнішим;
- навчитися формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну позицію, аргументувати й дискутувати;
- навчитися слухати іншу людину, поважати альтернативну думку;
- моделювати різні соціальні ситуації, збагачувати власний соціальний досвід через включення в різні життєві ситуації, їх моделювання;
- вчитися будувати конструктивні стосунки у групі, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу та консенсусу;
- розвивати навички проєктної діяльності, самостійної роботи, виконання творчих робіт.

Виокремлюють такі *принципи інтерактивного навчання*:

- *принцип активності*. Для досягнення поставлених цілей кожен учень має брати активну участь у процесі спілкування та активно взаємодіяти з іншими;
- *принцип відкритого зворотного зв'язку*. Висловлення учасником чи всіма учасниками групи думок, ідей чи заперечень щодо поставлених завдань. Саме завдяки активному використанню зворотного зв'язку учасники групи дізнаються, як сприймаються іншими людьми їхня манера спілкування, стиль мислення, особливості поведінки;
- *принцип експериментування*. Активний пошук учнями нових ідей та шляхів вирішення поставлених завдань. Цей принцип дуже важливий і як зразок стратегії поведінки в реальному житті, і як поштовх до розвитку творчості й ініціативи особистості;
- *принцип довіри у спілкуванні*. Саме на це спрямовано спеціальну організацію групового простору в ході проведення занять: зазвичай використовуваний у роботі прийом розташування учня і вчителя по колу обличчям одне до одного, для того щоб змінити в учнів стереотипну установку й уявлення про те, як повинні проводитися й організовуватися заняття і яку роль у них має відігравати вчитель;
- *принцип рівності позицій*. Він означає, що вчитель не прагне нав'язати учням своєї думки, а діє разом і нарівні з ними. Своєю чергою, кожен учень має змогу побувати у ролі організатора, лідера [1; 4].

Найбільш поширеними та апробованими *методами інтерактивного навчання* є такі: «Дерево припущень», «Оберіть позицію», «Коло ідей», «Прес», «Акваріум», «Синтез думок», «Діаграма Венна», «Круговий огляд», «Товсті та тонкі запитання», «Фішбоун», «Два – чотири – усі разом», «Мозковий штурм», «Кластер», «Хмара слів», «Сенкан». Детально ознайомитися з цими методами можна в навчально-методичному посібнику [4].

Навчально-практичне заняття – форма заняття, «при якій учитель організовує детальний розгляд учнями окремих теоретичних положень предмета та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом групового або індивідуального виконання учнями навчальних завдань.

Проведення навчально-практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах для виявлення ступеня оволодіння учнями теоретичними положеннями, завданнях різної складності для виконання їх учнями на занятті та необхідних дидактичних.

Проводять навчально-практичне заняття переважно у такій послідовності: вступна частина (вступне слово вчителя, пояснення незрозумілих учням питань); основна частина; підбиття підсумків та завершальне слово вчителя.

Вступна частина заняття. Для кожного заняття надзвичайно важливою є вступна частина. Чим вона динамічніша, тим швидше учні налаштуються на сприйняття нової інформації і будуть готові до творчої роботи. Важливим є нагадування основних вимог, правил поведінки на занятті. Вчитель пояснює мету і завдання заняття, визначає форми роботи, час на проведення окремих видів роботи, тобто надає заняттю конструктивно-прагматичного характеру, зацікавлює аудиторію. Іноді практичні заняття починають з короткого узагальнення найголовніших науково-теоретичних положень, які повинні слугувати висхідним моментом в роботі учнів. Після узагальнення вчитель повинен дати відповіді на окремі запитання, які виникли в учнів.

Основна частина заняття. Після висвітлення теоретичних аспектів переходять до основної частини навчально-практичного заняття. Кожне заняття має являти собою тематично завершену ланку навчальної програми.

Активність учнів на заняттях зростає за умови, що їхня діяльність здійснюється в процесі пошуку шляхів додаткового засвоєння теоретичних знань. У них формуються практичні уміння і навички в галузі вирішення прикладних завдань, побудови схем, графіків, креслень, виконання розрахунково-графічних завдань, закріплюються і вдосконалюються вже наявні уміння, розвивається здатність самостійно використовувати весь багаж знань для вдосконалення певних дій.

Сьогодні використовують такі форми проведення практичних робіт:

- фронтальна, за якої після викладення на тренінгу теорії всі учні виконують одночасно одну практичну роботу на однаковому обладнанні; у такому разі наявний єдиний план і однакова послідовність дій для всіх учнів;
- групова, за якої учні, поділені на бригади (команди), виконують різні за тематикою, змістом і планом практичні роботи;
- індивідуальна, коли кожен учень самостійно виконує завдання, яке він отримав від учителя.

На навчально-практичних заняттях учням потрібно дотримуватися принципу максимальної самостійності, зважаючи на те, що кожен учень повинен оволодіти усіма вміннями і навичками виконання певної справи.

Оцінювання роботи учнів у процесі заняття сприяє контролю та активізації навчально-пізнавальної діяльності. Оцінки, отримані на навчально-практичних заняттях є обов'язковими, їх учитель ураховує при виставленні підсумкової оцінки за семестр.

Важливе значення для практичних занять має використання активних

методів навчання: *неімітаційних* (дискусії, екскурсії, виїзні заняття), *імітаційних неігрових* (аналіз конкретних ситуацій, вирішення виробничих завдань, розгляд документації, дії за інструкцією), *імітаційних ділових, рольових ігор, ігрового проектування*.

Ефективність навчально-практичного заняття значною мірою залежить від уміння вчителя володіти увагою учнів, упроваджувати елементи змагальності між ними, здійснювати диференційований підхід при підборі груп для спільної діяльності на заняттях, забезпечувати пряме керівництво (планування, спеціальне конструювання завдань, контроль) і опосередковане (вплив на мотиви, установки, мету навчання учнів). Кожне заняття повинне відповідати певним педагогічним вимогам: дидактичним, виховним, організаційним, психологічним, етичним та гігієнічним.

Важливе значення у процесі проведення навчально-практичних занять мають індивідуальний підхід і продуктивне педагогічне спілкування. Учні мають отримати можливість розкрити і виявити свої здібності, свій потенціал. Тому при розробленні завдань і плану заняття потрібно враховувати рівень підготовки та інтереси кожного учня, виступаючи в ролі консультанта, не пригнічувати самостійності та ініціативи учнів.

Підбиття підсумків роботи. Кожне навчально-практичне заняття доцільно закінчувати короткими висновками і рекомендаціями вчителя щодо подальшої роботи. У такому разі ці заняття сприятимуть створенню перспективи в роботі учнів. Враховуючи, що на підбиття підсумків заняття потрібно 5-7 хвилин, учитель може заздалегідь спланувати час на розгляд кожного питання, проблемних завдань, вправ, ситуацій, тобто дотримуватися регламенту, що дисциплінує учнів, привчає до економії часу» [4, с. 30-31].

Навчально-тренувальне заняття – вид занять для учнів, що базується «на широкому використанні теоретичних знань і вмінь, застосуванні різноманітних засобів стрілецької, фізичної, домедичної підготовки тощо. Спрямованість навчально-тренувальних занять пов'язана із забезпеченням необхідної рухової активності, досягненням і підтримкою оптимального рівня фізичної, функціональної та спеціальної підготовленості в період навчання; придбанням особистого досвіду вдосконалення та корекції індивідуального фізичного розвитку, функціональних і рухових можливостей; освоєнням життєво необхідних навичок, психофізичних якостей.

У структурі кожного навчально-тренувального заняття, як правило, виділяють три складові частини: підготовчу (розминку), основну і заключну. Зміст окремого тренувального заняття визначається спрямованістю розв'язуваних завдань. Для навчальної практики не типова безліч основних завдань, запланованих на окреме заняття. Підвищена складність вимог особистісного вдосконалення зобов'язує контролювати зусилля в кожному окремому занятті на відносно невеликому колі завдань. Нерідко основний зміст тренувального заняття може становити всього один вид діяльності, наприклад, розбирання та збирання автомату. Підготовча і заключна частини заняття в даному випадку також будуються значною мірою на змісті стрілецької

підготовки. При більш різноманітному змісті занять його структура ускладнюється, насамперед в основній частині, де більш складним стає порядок поєднання різних вправ, чергування навантажень і відпочинку.

Підготовча частина навчально-тренувального заняття, або розминка. Будь-яке тренування повинне починатися з розминки. Це жорстка і необхідна умова методики проведення всіх навчально-тренувальних занять. У ході розминки здійснюється підготовка організму до виконання напруженої роботи з розучування і вдосконалення техніки вправ, рухів, розвитку і підтримки фізичних якостей: витривалості, сили, швидкості, спритності та гнучкості.

У процесі розминки працездатність підвищується поступово, приблизно до рівня, необхідного в період основної роботи. Іншими словами, розминка вирішує завдання посилення діяльності організму і його окремих систем для забезпечення виведення на необхідний рівень працездатності. Вона викликає нову установку в роботі внутрішніх органів, посилює діяльність дихальної системи, веде до збільшення легеневої вентиляції і газообміну, підвищує діяльність системи кровообігу, підсилює обмін речовин у м'язах опорно-рухового апарату. Всі ці зміни ведуть до плавного переходу організму від стану спокою до готовності перенести певне фізичне та емоційне навантаження. Крім того, правильно проведена розминка дає ще один позитивний результат: знижується ризик травматизму під час виконання основної діяльності. Розминка може складатися з ходьби, повільного бігу і комплексу загальнорозвивальних вправ, її тривалість – 5-10% часу, відведеного на проведення заняття.

Основна частина навчально-тренувального заняття забезпечує вирішення завдань спеціальної підготовки за допомогою навчання спеціальної техніки і тактики, формування та розвитку вольових і фізичних якостей.

Навчально-тренувальні заняття будуються на основі використання різноманітних вправ, відбивають специфіку обраного виду певного виду підготовки. Використовуються різні методи тренування: рівномірний, повторний, інтервальний, круговий, змагальний і ігровий.

Заклучна частина навчально-тренувального заняття призначена для поступового зниження навантаження і, відповідно, відновлення організму. Зміст заключної частини зазвичай складають вправи невисокої інтенсивності. Тривалість заключної частини зазвичай становить 5-7% відведеного на проведення заняття.

Основи методики побудови навчально-тренувального заняття. Ефективність будь-якого навчально-тренувального заняття пов'язана в першу чергу з правильною постановкою його завдань. Спочатку визначається і розробляється зміст основної частини, а потім відповідно до нього підбирається матеріал для підготовчої і заключної частин. Зазвичай найбільш складні завдання, пов'язані з оволодінням новим матеріалом, рухами великої координаційної складності, спеціальними вправами вирішують на самому початку основної частини заняття. При цьому дотримуються такої послідовності: ознайомлення, розучування, вдосконалення» [4, с. 31-33].

Навчально-польові збори проводять із метою «практичного закріплення рівня знань, умінь та навичок учнів наприкінці навчального року. триденні (18 годин) навчально-польові збори можна проводити на базі закладів спеціалізованої освіти військового спрямування, закладів освіти із специфічними умовами навчання, міжшкільних ресурсних центрів, центрів підготовки населення до національного спротиву, добровольчих формувань територіальної громади, а також інститутів громадянського суспільства. До їх організації і проведення залучають обласні, міські/районні територіальні центри комплектації та соціальної підтримки, органи місцевого самоврядування. Програма для проведення навчально-польових зборів не залежить від потижневого навантаження і розрахована на 18 навчальних годин. До програми зборів доречно долучати проведення ігор на місцевості.

Організація та проведення навчально-польових зборів планується «керівником закладу освіти спільно з учителем предмета «Захист України». У закладі освіти укладають наступні документи:

1. Наказ про проведення навчально-польових зборів.
2. План проведення навчально-польових зборів.
3. Розклад проведення занять на навчально-польових зборах.
4. Плани-конспекти занять.
5. Список здобувачів освіти класу, допущених за станом здоров'я до проходження зборів.
6. Відомість про проведення інструктажу з правил техніки безпеки під час проходження навчально-польових зборів особовим складом здобувачів освіти класу.
7. Наказ про проведення стрільб.
8. Відомість інструктажу з правил поведінки на стрільбищі та техніки безпеки під час проведення стрільб особовим складом здобувачів освіти класу.
9. Відомість про результати складання нормативів з військової підготовки здобувачами освіти класу.
10. Звіт про результати проведення навчально-польових зборів.

Перед початком навчально-польових зборів керівник закладу зобов'язаний особисто впевнитись, що для їх проведення створені безпечні умови, здобувачі освіти засвоїли вимоги безпеки під час проведення занять з озброєнням та військовою технікою, стрільб, під час здійснення маршу в район занять та мають достатні практичні навички щодо їх виконання. Відповідальність за дотримання здобувачами освіти вимог безпеки на заняттях несуть учителі предмета «Захист України». Вони зобов'язані:

- вивчити зі здобувачами освіти вимоги безпеки під час проведення занять, прийняти заліки зі знання цих вимог і забезпечити постійний контроль за їх дотриманням;
- перевірити справність озброєння, військової та іншої техніки, яка виводиться (вивозиться) на заняття, звернувши особливу увагу на знання здобувачами освіти правил поводження з ними;
- перевірити справність та припасування одягу (обмундирування),

спорядження й засобів індивідуального захисту здобувачів освіти з урахуванням пори року;

- під час проведення занять з військовою технікою, з озброєнням, у лісистій місцевості, під час розташування табором та в інших пожежонебезпечних місцях вимагати від здобувачів освіти суворого дотримання вимог пожежної безпеки;

- визначати маршрути руху у пішому порядку (маршрути руху машин) та порядок пересування (перевезення) здобувачів освіти до місць проведення занять;

- на заняттях використовувати тільки технічно справне навчальне обладнання, зразки озброєння та військової техніки.

Навчально-польові збори розпочинаються з шикування підрозділу, доведення наказу про їх проведення та розкладу занять, проведення інструктажу з правил поведінки та техніки безпеки під час занять.

Отримавши необхідні ввідні, підрозділ висувається до місця проведення занять з тактичної підготовки. Рекомендуємо заняття з тактичної підготовки спрямувати на оволодіння здобувачами освіти прийомами і способами дій солдата в бою, удосконалення дії солдата у складі відділення в основних видах бою: дії солдата в обороні (вибір вогневої позиції, її інженерне обладнання та маскування); дії з початком вогневої підготовки, відбиття атаки танків і піхоти; способи боротьби з авіацією противника; дії під час застосування зброї масового ураження; дії солдата у наступі (похідний і бойовий порядок механізованого відділення); висування на рубіж атаки (атака з подоланням мінно-вибухових та інших перешкод; подолання ділянки місцевості з радіоактивним зараженням); розвиток умінь щодо дій розвідувального дозору, про дії дозорних під час огляду місцевості та місцевих предметів, загороджень, мостів, різних перешкод; про дії в засаді.

Такі заняття доцільно супроводжувати використанням зорових та звукових ефектів (запис вибухів снарядів, бомб тощо), створювати екстремальні та стресові ситуації за рахунок обмеження часу на виконання та ускладнення нормативних завдань, несподіваної постановки ввідних тощо. Саме така тактична підготовка сприятиме морально-психологічній готовності молоді до військової діяльності.

Ознайомлення з озброєнням та бойовою технікою військової частини (підрозділу), їх призначенням, тактико-технічною характеристикою доречно проводити у військовій частині (за можливості).

Одним із основних елементів навчально-польових зборів є набуття практичного досвіду зі стрілецької підготовки. На заняттях здобувачі освіти відпрацьовують одноманітність прицілювання, вибір цілі, прицілу та точки прицілювання, виконують початкову вправу стрільби з автоматичної зброї чи з малокаліберної (пневматичної) гвинтівки, удосконалюють знання про будову автомата.

Багато уваги під час проведення навчально-польових зборів відводиться домедичній допомозі, де здобувачі освіти виконують алгоритм первинного

огляду пораненого, закріплюють навички з накладання пов'язки на грудну клітку, голову, живіт, кінцівки, зупинки кровотечі за допомогою спеціальних джгутів у секторі обстрілу та в секторі укриття, відпрацьовують способи та правила транспортування потерпілих при різноманітних ушкодженнях.

У процесі проходження навчально-польових зборів здобувачі освіти складають навчальні нормативи з тактичної, стрілецької підготовки та домедичної допомоги й отримують підсумкову оцінку» [4, с. 33-36].

Підвищенню результативності й ефективності освітнього процесу, рівня сформованості знань, умінь і навичок, необхідних для захисту України, може сприяти навчання учнів у гуртках національно-патріотичного спрямування та участь у військово-спортивних іграх [4, с. 36-40].

Отже, в освітньому осередку згідно з концептуальними засадами реформування викладання предмета «Захист України» мають проводитися не лише заняття у вигляді тренінгу, а й навчально-практичні і навчально-тренувальні заняття.

Список використаних джерел

1. Вчимося жити разом : курс підготовки вчителів. URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/19/68>. Дата звернення: 15.04.2026.
2. Захист України. Інтегрований курс : модельна навчальна програма для закладів, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116. URL: <https://lnk.ua/GmPYmD1hb>. Дата звернення: 12.04.2026.
3. Захист України 10, 11 кл. : навчально-методичні матеріали з предмета «Захист України» для 10–11 класів (комплект посібників із комплексними сценаріями уроків) / уклад. Г. Молодичук, М. Борисевич, М. Купчин, К. Сухоручко, Т. Пристацький. 2025. URL: https://lms.e-school.net.ua/courses/course-v1:UIED+UIED_06+2025/about. Дата звернення: 15.04.2026.
4. Особливості викладання предмета «Захист України» в умовах освітнього осередку : навч.-метод. посіб. / уклад. Жосан О.Е. Кропивницький : КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2025. 84 с.
5. Положення про осередок з вивчення навчального предмета «Захист України» : наказ Міністерства освіти і науки України від 14.04.2026 № 615. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/re45972>. Дата звернення: 20.04.2026.
6. Про реалізацію інноваційного освітнього проекту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета / інтегрованого курсу «Захист України» у серпні 2024 – серпні 2026 років : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.07.2024 № 940. URL: <https://lnk.ua/R1X3Ezg4v>. Дата звернення: 20.04.2026.